

I. CONSTITUTIONES CIVITATI GEDANENSI PRAESCRIPTAE ET AUTHORITY COMITIUM VARSAVIENSIVM ANNO 1570 CONFIRMATAE [20 CZERWCA 1570 R.]

Sigismundus Augustus etc. Significamus tenore praesentium quibus expedit universis, praesentibus et futuris, harum notitiam habituris, quod cum ob multas, graves et necessarias causas annis superioribus reverendissimum in Christo patrem dominum Stanislaum Karnkowski, episcopum Vladislaviensem et Pomeraniae, nec non magnificos et generosos, Joannem Sierakowski palatinum Lanciensem, Przedeceensemque, Joannem Kostka de Stangenbergk^a, Gedanensem, terrarum Prussiae thesaurarium et Pucensem, Dersoviensemque^b capitaneum, Nicolaum Firley de Dambrowica Vislicensem et Stanislaum Wysocki de Budzislaw Biechoviensem castellanos, legatos et commissarios in Prussiam, et sigillatim in Civitatem Nostram Gedanensem cum plena facultate et decreto omnium ordinum comitiorum lublinensium Regni Nostri misissemus, eisdemque secretarios et iuris doctores, venerabiles Casparum Geschkav abbatem Olivensem, Petrum Roysium Maureum, archipraesbyterum Vilmensem et Laurentium Goślicki canonicum Vladislaviensem addissemus, idemque nonnullas declarationes et constitutiones statui civitatis illius Nostrae praedictae salutare et utile, super iure Nostro Regio et aliis administrationi rerum atque ordini gerendorum negotiorum disciplinaeque publicae in eadem civitate apprime necessariis, partim ex assensione omnium ordinum, partim vero ex publicis et privatis querelis, iudiciis et inquisitione et publicorum bonorum administrationis ratione ad ius Nostrorum Regum sartum, tectum, servandum et ad salutem, incolumitatem, statum, conditiones, fortunas, splendorem, concordiam et tranquillitatem dictae Nostrae Civitatis reti-nendae, stabiliendae, amplificandaeque constituissent, sanxissent atque edidissent, magistratus vero et ordines quaedam in praeiudicium suum constituta esse existimassent, deque eisdem ad Nos referri postulassent. Profectas esse coram Nobis constitutiones easdem quas Nos consiliariis Nostris bene prius examinatas et expensas, paucis quibusdam correctis, tanquam per se justas et aequas, atque publicae rei civitatis illius salutare, utile et necessarias, de consilio et unanimi consensu omnium consiliariorum Regni Nostri approbandum, confirmandum et roborandum esse duximus, quemadmodum vigore praesentium easdem in omnibus earundem articulis, clausulis et punctis, ratas et gratas habendum approbamus et confirmamus, eisdem auctoritate Nostra Regia robur perpetuae firmitudinis addendamus. Proinde omnibus magistratibus, officialibus et subditis Nostris, aliisque quibuscunque in ea civitate Nostra et territorio illius commorantibus et observantibus, severe mandamus, ut supradictas constitutiones, legumque sanctiones, a commissariis Nostris promulgatas et sic a Nobis confirmatas, integre atque inviolate servant, aliosque servare curent, sub indignatione Nostra gravissima et poenis in eisdem constitutionibus comprehensis. Caeterum cum magistratus et ordines Civitatis Gedanensis, neque commissariis Nostris, neque Nobis autentice hactenus fidem fecerint, per constitutiones supradictas, iura et libertates civitatis labefactari atque convelli. Pro innata Nostra benignitate et paterna erga eandem civitatem Nostra affectione, eidem magistratui et ordinibus promisimus, quemadmodum praesentibus promittimus, Nos clementer emendaturos esse, quidquid literis legitimorum privilegiorum suorum originalibus in constitutionibus iuri et libertati suae contrarium positum esse demonstraverint. Interea tamen omnia et singula in eisdem comprehensa, dictum magistratum et ordines, sub poenis supradictis firmiter observare volumus. Quarum constitutionem tenor sequitur et est talis:

Nos Stanislaus Karnkowski, Dei gratia Vladislaviensis et Pomeraniae episcopus, Joannes Sierakowski, palatinus Lanciensis Przedeceensisque, Joannes Kostka a Stangenbergk^a Gedanensis, terrarum Prussiae thesaurarius ac Pucensis, Derschovienque^b capitaneus, Nicoalus Firley de Dambrowica Vislicensis et Stanislaus Wysocki de Budzislaw Biechoviensis castellani, legati et commissarii a Sacrae Regiae Maiestati et Senatu, ordinibusque Regni, vigore conventus, cum summa potestate in terras Prussiae, praesertim vero in hanc celeberrimam civitatem Gedanensem missi, has constitutiones, auctoritate Regia qua fungimur, inspectisque ex inquisitione iudiciis, querelis, ex publicorum denique proventuum rationibus, iuxta ea quoque quae a caeteris ordinibus

^a *Poprawnie*. Sztemberk. ^b *Poprawnie*. Derschoviensis (*Tczew*, *lac. Dersovia*, *niem. Dirschau*).

post senatum et scabinos, Nobis prolata sunt, ut maxime ad dignitatem Sacrae Regiae Maiestatis et Regni, item ad salutem, statum, incolumitatem et splendorem huius Regiae Civitatis Gedanensis spectare videbantur, ordinavimus, edidimus et promulgavimus. Declarando eas robur debitae firmitatis et iuris auctoritatem habere debere. Anno Domini MDLXX.

De regalibus et iure regio.

Sacra Maiestas Regia, dignitas et auctoritas amplissimi senatus, omniumque ordinum Regni ab omnibus populis ditioni suae subiectis, praesertim vero ab iis, qui honoribus et officiis funguntur, pro iure suo et clementi imperio, cultum fidem et obedientiam requirit exigitque. Cum vero ab iis, qui gubernaculis civitatis praesunt, varia peccetur, vel in regendo, vel in administranda iustitia, vel in dispensatione bonorum publicorum vel premendo populum, nihil illorum tam grave est, prae iis quae a magistratu adversus Maiestatem, dignitatem, reputationemque Regis et Regni, a quibus eam defendi oportuit, committuntur. Proinde omnibus, praesertim vero in magistratu, seu quocunque in officio constitutis, serio edicimus, ut Maiestatem Sacram ac Regni reverenter ac sancte colant et observent. Scituri, quacunque dignitate fulgeant, eam ex plenitudine potestatis Regiae et Regni accepisse.

Cum igitur ex initiis inquisitionis, vigore senatus consulti in comitiis proximis Nobis decretae atque attestationibus iuratis et aliis documentis plurimis manifeste deprehenderimus, non leviter regalia et ius regium, atque ea quae ad regalis dignitatis et praecminentiae fastigium duntaxat proprium pertinent, labefactata et convulsa esse. Proinde omnem occasionem errorum eiusmodi deinceps praecidere cupientes, de iure maritimo Sacrae Regiae Maiestatis, sive maris imperio, principio eam constitutionem ferimus, quae diploma Domini Casimiri generale terris Prussiae, Cracoviae quondam concessum¹, deinde aliud privilegium ab eodem speciatim civitati huic datum; postremo donatio oppidi Helu domini Sigismundi, liquido et aperte exprimant. Hoc est, ut magistratus et communitas gubernationem navigationis cuiuslibet propter commercia sibi sic creditam et commissam esse existiment, ut eiusdem permittentes et prohibentes Serenissimi Poloniae Reges sibi arbitrium non modo solide reservaverint, verum etiam prudenter caverint, ne usum navigationis eiusmodi vel potestatem aliquam littoris, sine scitu et voluntate principis, vel eius, qui vices illius gessurus foret, ut privilegii verba sonant, sibi civitas unquam sumeret. Ex quo cum liquido constet, merum maris imperium et dominium dictum atque tanquam praeciosissimum pignus, belli pacisque tempore pro arbitrio suo disponente, sibi solis Reges Poloniae reservasse. Ea autem res regali omnium cardo sit, in quo salus huius Regni et ditionum eiusdem vertitur, severe, vi praesentis constitutionis, auctoritate perpetua Sacrae Regiae Maiestatis et de eiusdem mentis expressa voluntate et mandato, edicimus: ne quisquam quoviscunque modo, colore et praetextu, regalia eiusmodi in privilegiis superius memoratis, generatim et speciatim, de maris dominio, iudiciis ac bonis naufragorum expressa, labefactare et convellere, sive usum illius nisi de Sacrae Regiae Maiestatis expressa sententia sibi sumere audeat, sub poenis in iuris regii et regalium violatores legibus constitutis.

De salvis conductibus seu fide publica.

Inter alia regalia, amplitudinem fastigii regii et merum mixtumque imperium, quod principi in res et subditos suos competit, salvi conductus sive fides publica evidenter exhibent. Proinde ad retinendam Sacrae Regiae Maiestatis dignitatem integram inviolabiliter servandum statuimus de cernimusque, salvos conductus regios tanquam privilegia personalia, strictissime ex aequo propter principis reverentiam esse servandos, neque cuiquam hominum eosdem violare fas esse. Quodsi autem publicae rei vel necessitati expediat, ob delictum aliquod notabile eum, qui deliquit, tanquam eiusmodi protectione indignum, principis benignitate propter exemplum, ne scelerum impunitate alii corrumpantur, frui non debere, res ad principem referenda erit. Ad cuius Tribunal facinorosus unis literis citationis preemtorie prius evocatus, tandem magistratu civitatis huius

¹ *Pod tym ogólnym sformułowaniem kryje się zapewne tekst: Literae incorporationis recuperatae a Cruciferis et ad Corpus Regni sponte redeuntis Prussiae (VL, t. I, s. 172-179), a także akt wydany w Toruniu: Terrarum Prussiae pacis perpetuae ultimo factae anno 1466 (VL, t. I, s. 202-221).*

indicabitur, postquam declaratione Sacrae Regiae Maiestatis salvo conductu eiusmodi indignus per sententiam pronuntiatus fuerit. Et ob id declarationes aliter, parte non citata nec decreto interposito impetratae, tanquam iure invalidae, nullius momenti esse debent. Caeterum, ne literae protectionis regiae deinceps alicui fraudi sint, eam verborum formam salvorum conductuum insertam, ubi haec clausula, a vi et potentia, non autem a iure continetur, de iure communi est intelligendum esse declaramus. Ut salvo conductu eiusmodi munitus, si tanquam causae suae non diffidens, in iudicio respondere, suamque innocentiam defendere voluerit, non ex carcere et vinculis, sed libere causam dicat, libereque a iudicio recedere possit et valeat, neque carceri ulli mancipetur, priusquam in tota causa per definitivam sententiam iudicium succumbat. Statuet autem Sacra Regia Maiestas certum in salvis conductibus concedendi modum ne manifeste scelerosis vel ex certo animi proposito, vel voluntarie delinquentibus deinceps impertiatur.

De personis exemptis.

Personas peculiari Sacrae Regiae Maiestatis privilegio, de eiusdem certa scientia et voluntate exemptas, praesertim eas, quae operas suas Sacrae Regiae Maiestati praestant, vel quoviscunque modo apud eandem in famulatu sunt, iuxta formulas literarum exemptionum, eidem vel iuribus illorum concessas, nemo in civilibus turbare, nedum in criminalibus cujuscunque tituli, magistratus, etiam officii burgrabiius praetextu iudicare deinceps praesumat, verum ad competens forum e adsem remittat. De quibus iudices eorum competentes in loco delicti ius dictare tenebuntur, sub poenis in eisdem exemptionibus et aliis, in violatores protectionis regiae legibus constitutis. Possunt tamen ratione contractus, nisi nobilitatis iure gaudeant, vicissim conveniri coram eo iudicio, a quo ius sibi dictari postulant, praesertim si in civitatis territorio sint possessionati; sique controversiae, ex aliis causis exoriantur, non autem ex talibus, ubi Sacra Regia Maiestas interest.

De appellationibus.

Cum iudex, qui appellationem appellanti denegat, eo ipso, quod nulli alii defert, se non modo superiorem non agnoscere, sed et absolute dominum appellantis se esse demonstret, inhaerentes responso, vim rescripti et legis approbatae et inveteratae iam habenti, quod per Sacram Regiam Maiestatem superioribus annis communitati huic datum est, vigore decreti Nostri in causis coram Nobis in indicium deductis, promulgati, perpetuo duratura lege sancimus: in omnibus civilibus et criminalibus causis, ex quacunque occasione quomodolibet ortis, appellationes omnibus ad summum Tribunal liberas esse, neque easdem a quovis iudicium impediri debere. Exceptis causis maleficiorum recentis criminis duntaxat, et appellationibus ab executione rei iudicatae, nisi forte modum executionis inferior iudex excedat. Atque his causis etiam exceptis, quae in rem iudicatam transeunt, et appellationibus frivolis in accessoriis, quae vim definitivae non habent. Index itaque extra dictos casus appellationem ad Tribunal Sacrae Regiae Maiestati non deferens, tanquam violator iuris regii mulctetur et damnum parti laesae solvat.

De iuramento proconsulum et consulum.

Cautum est nominatim in constitutionibus, a quibus personis magistratus Gedanensis ius accipiendi recipiendique iuramenti habet, ut puta a civibus et magistris opificum, famulorumque eorundem, a procuratoribus naucleris, uti latius in iisdem continetur. Perfertur autem ad Nos, quod in renunciatione proconsulum et consulum alter alteri invicem iusiurandum dat et accipit. Sed quia par in parem non habet potestatem, et hoc mere ad ius regium pertinet, ab iis, qui civitatem gubernaturi sunt, fidei iusiurandum accipere severe edicimus et mandamus. Posteaquam renunciati fuerint proconsules sive consules, ut iusiurandum praestent in manu commissariorum, vel alterius ad id a Sacra Regia Maiestate potestatem habentis. Secus faciens, pro privata, non publica persona, ab omnibus habeatur.

De praefectis militum sive capitaneis civitatis conducendis.

Et si Sacra Regia Maiestas de magistratus totiusque communitatis erga se regnumque suum debita fide nihil dubitet, tamen cum eae partes propriae sint regiae, non solum subditos belli

tempore armis, si ita necessitas ferat, tueri ac defendere. Verum etiam tempore tranquillitatis fortunae dubios eventus, quibus humanarum rerum casus agitantur, longe prius quam accidunt, sapienter meditata habere, paceque bello necessaria parare. Non improbamus quidem morem hunc, quod viri unius atque alterius belli artis periti opera conducitur, verum sic eam conduci deinceps semper oportere statuimus, ut senatus eiusmodi praefectum Sacrae Regiae Maiestati, cuius est bellum facere et accipere, coram commissariis Regiae Maiestatis, vel cui id Sacra Maiestas Regia demandaverit, sistat; ut eodem iudicio approbatus fidelitatis iuramentum ad eam formulam praestet:

Ego N.N. promitto atque iuro, quod in officio meo Serenissimo atque Potentissimo Principi, Domino D. Sigismundo Augusto, Regi Poloniae, domino haereditario meo clementissimo suaeque Maiestatis veris et legitimis successoribus Regibus et inclytae Coronae Poloniae, et magistratui huius civitatis, a Sacra Regia Maiestate quocunque tempore nominato, fidelis ero. Sacrae Regiae Maiestatis ius atque honorem, inclytaeque Coronae Poloniae, terrarumque Prussiae atque civitatis Gedanensis utilitatem atque commodum pro viribus meis, quantum in me est, attendam et attentabo, et omne incommodum praecavebo atque mutabo, atque omnia quaecunque Sacrae Regiae Maiestatis Regno, omnibusque terris illius civitatisque Gedanensi obesse possint, Maiestati suae et magistratui quamprimum rescivero, fideliter pandam, eorumque nihil celabo. Ea vero quae mihi a Sacra Regia Maiestate, Regnoque et Sacrae Regiae Maiestatis deputato magistratu concredita fuerint, nulli hominum revelabo, sed silentio tegam. Praeterea in officio mihi commissio, disciplinam atque bonos mores fideliter observabo. Et ea omnia, quae ad fidelis capitanei et viri militaris munus pertinent, fideliter tuebor atque exequar. Sic me Deus adiuvet et sanctum eius Evangelium.

De iuramento praefecti portus maris.

Similiter propugnaculi ad portum praefectus, ad praestandum iuramentum eiusmodi perpetuo erit astrictus. Cuius formulam subiecimus, quod praestare tenebitur coram iis, quibus Sacra Regia Maiestas speciatim demandaverit:

Ego N.N. iuro, quod Serenissimo et Potentissimo Principi, Domino D. Sigismundo Augusto, Regi Poloniae etc. domino haereditario meo clementissimo, suaeque Maiestatis veris et legitimis successoribus Regibus et Regno, civitatique fidelis ero; eisdemque et iis, quibus vices suas delegaverint debitam obedientiam praestabo ac Regiae Maiestatis ius et honorem, inclytaeque Coronae Poloniae, terrarumque Prussiae, civitatique Gedanensi utilitatem et commodum pro viribus, quantum in me est, attendam et attentabo, egam et procurabo. Atque omnia quaecunque Sacrae Maiestati Regiae, Regno, omnibusque terris illius obesse possint, Maiestati suae et magistratui quamprimum ea rescivero, fideliter pandam, eorumque nihil celabo, omniaque quae ad fidelis praefecti munus et officium pertinent, fideliter exequar. Sic me Deus adiuvet per sanctum suum Evangelium.

De iuramento ab externis praestando.

Ad retinendum statum civitatis huius maritimae, multitudine numerosa extraneorum refertae, pacemque et tranquillitatem publicam his perturbatis temporibus tuendam, ne extranei meliori conditione esse videantur quam cives, magno consilio Dominus Sigismundus Rex constitutione cavet, ut iuramenta ab externis in hunc modum exigantur, ipsos morigeros, pacificos et in potestate et autoritate senatus, quamdiu in civitate habitaverint, fore. Quam constitutionem intermissam, non tamen desitam et abrogatam innovantes, serio magistratui praecipimus, diligenter dispiciam, ut iuramenta talia iuxta constitutionem Domini Sigismundi ab omnibus accipiant. Alioqui si magistratus in exigendo iuramento se negligentem praestiterit, tanquam contra fidem Principi debitam admissum punietur.

De conscriptione militis.

Cum imperatorum, regum et principum, qui absolute imperant, peculiare privilegium solummodo habeatur, militem conscribere, alienissimum vero a subiectionis fide sit, quando subditus praeter notitiam et assensionem sui principis conducit. Legem hanc inviolabilem ferimus, ne in

hac civitate sive territorio illius deinceps unquam militem, nisi Sacrae Regiae Maiestatis expressa voluntas, vel eius, cui hoc specialiter Sacra Regia Maiestas delegaverit, accesserit, ex quacunque causa conscribere quisquam audeat; secus faciens, tanquam tranquillitatis publicae violator et criminis laesae Maiestatis reus, sine venia puniatur. Ad occurrendum repentinis casibus, non solum huius civitatis sed totius Prussiae, necessariam esse provisionem domini commissarii censent. Sed quia haec deliberatio sine ordinum Regni consensu expediri non potest, proinde id ad conventum Regni domini commissarii reiciunt. Ubi Sacra Regia Maiestas cum reliquis ordinibus Regni, quod ex re et utilitate huius civitatis et totius Prussiae futurum erit, restituet.

De causis mere regiis et iure fisci.

Quandoquidem ordine naturae sic comparatum est, ut infimus semper censuram perfectionis subeat, et non solum legibus approbatis, sed et rationi omnino in consentaneum foret, Principem ab infimo Tribunali in causis propriis iudicari. Responso Sacrae Regiae Maiestatis LII anno civitatis huius communitati dato et approbato, iuri et consuetudini inhaerendo declarationem potius quam consuetudinem claram ferimus. Instigatori Sacrae Regiae Maiestatis, subditum regium, in causis Sacrae Regiae Maiestatis dignitatem, regalia et ius regium concernentibus, legitime ad Tribunal summum evocare licere, neque regiarum causarum iudicium, quemquam praeterquam Maiestatem Regiam sibi sumere posse. Id quod etiam de rebus et negotiis fisci intelligi volumus: quas nemo iudicare nec debet nec potest, nisi commissarii iudices ad eam rem a Sacra Regia Maiestate constituti, aut in posterum constituendi. Secus faciens et in tale iudicium se temere ingerens, pro qualitate excessus, iuxta iuris rigorem punitor. Qui autem res fisci fraudulenter occupaverit, peculatus poena afficitur.

Locus et ius suffragii inter ordines civitatis⁰ artificibus opificum restitutum.

Cum non minoris laboris, periculi et prudentiae res fit, de novo constituere statum civitatis, quam corrigere semel constitutum, nec cuius licet statum civitatis mutare et corrigere, nisi regia lege et senatusconsulto Regni lata; Sacra Regia Maiestas responso in vim legis promulgato, cavet ut artifices opificum in numero ordinum civitatis locum et suffragium quintum inter alias quartas obtinerent. Quoniam vero domini commissarii competerunt, commissa esse inter alias quartas, in fraudem legis. Quamobrem constitutionem huiusmodi innovantes, locum et ius suffragii intermissum artificibus opificum restituimus, declarantes, ut more aliarum quartarum et suffragium quintum obtineant.

De regionum decretorum exequutione.

Cum vinculum ad societatem coniunctionis humanae constringendam et retinendam, iustitia et aequitate firmiter et arctius natura dederit nullum, eius vero universa vis, quae suum unicuique tribuit, in exequutione rei indicatae posita sit, quam magistratus praesertim in rebus per Regium Tribunal indicatis, saepenumero non sine multorum iniuria negligere deprehenditur, proinde eam ratione deinceps petendae exequutionis praescribimus, ut rem iudicatam consecutus, a senatu exequutionem postulet. Quam idem senatus ad summum infra mensem, sub muleta, valorem quanti res est, aequante et ex proprio, non ex publico realiter cum effectu facere tenebitur. Quodsi senatus hanc facere detrectaverit vel neglexerit, capitaneus vel burgrabius tanquam Sacrae Regiae Maiestatis in hac urbe in multis negotiis vicemgerens, rem iudicatam sub privatione officii sui exequetur. Sed quia non raro exequutio rerum indicatorum praetextu obtentorum mandatorum poenali praeeditur, de Sacrae Maiestatis Regiae expressa voluntate declaramus inhibitiones, citationes, mandata et rescripta contra exequutionem rei indicatae impetrata et impetranda, locum habere^d non debere.

De iuramento novo burgrabii.

Revocamus quoque antiquissimum iuramenti capitanealis usum qui hactenus non sine Sacrae Regiae Maiestatis gravissimo praeiudicio est intermissus, vetamusque ne quisquam

^c VL: civitis. ^d VL: habera.

burgrabiorum deinceps constituendus, munus capitaneale exercere audeat, priusquam solenniter iuramentum coram commissario vel mandatario Regio praestiterit, quemadmodum coram Nobis burgrabius modernus, spectabilis et nobilis, priusquam magistratum eundem iniret, iuravit in eum qui sequitur modum:

Ego Matthias iuro, quia fideliter ius regum et Regni tuebor et quidquid ad ius et personam Sacrae Regiae Maiestatis pertinet, attendam et attentabo, agam et procurabo, ut aequae bene pauperi sicut diviti iustitia administretur. Sic me Deus adiuvet et haec Sancta Christi Crux.

De repressaliis.

Cum par in parem, eiusque facultates et fortunas nullum prorsus imperium habeat et perniciosum errorem a senatu commissum videremus, qui Sacrae Regiae Maiestatis inscia, duris repressaliis civium suorum facultates hominibus externis, terra marique exposuerunt, cum magno etiam periculo, cum inde bella inter vicinos et foederatos populos oriri soleant; proinde severe praecipimus, ne posthac senatus sine Sacrae Regiae Maiestati expresso consensu, manu eiusdem subscripto, sibi hoc usurpet; idque sub laesae Maiestatis criminis poena. In cuius rei fidem et testimonium sigilla Nostra appressimus et manu propria subscripsimus. Datum Gedani, die 13 mensis Martii anno Domini 1570.

De more in iudiciis servando.

Ad dignitatem Sacrae Regiae Maiestatis et amplissimi senatus, quorum proprium⁶ est leges condere ac formam et ordinationem iustitiae administrandam praescribere, ad conservandam pacem et tranquillitatem civium et ad extirpandos errores ac mala ex inaequalitate iustitiae provenientia spectat et pertinet, ut certus modus et ordo iustitiae administrandae ab iis, qui iurisdictioni praesunt, observetur. Quamobrem innovantes constitutionem a Sacrae Regiae Maiestate superioribus annis de modo et ordine iudiciorum editam: statuimus omnibusque et singulis qui iudiciis praesunt, serio praecipimus ut non secundum animi sui arbitrium, sed iuxta ius scriptum ac decreta Sacrae Regiae Maiestatis in similibus causis lata, debito modo et ordine, qui in constitutione descriptus habetur, causas civium iudicent et determinent. A qua formula semel a Sacra Regia Maiestas magno iudicio et consilio praescripta, nec opinionibus ullis nec literis mandatorum abduci se patiantur. Saepe enim Sacra Regia Maiestas declaravit, talia rescripta adversus ius scriptum et apertam constitutionem, ad importunas partium preces impetrata, locum in iudiciis habere non posse nec debere.

De iureiurando a magistratu in testimonii dictione dando.

Constitutionem editam de dando novo iuramento a magistratu, quoties in aliqua re vel causa testimonium dicit, diligenter observari iubemus. Nimirum, ut in iis rebus quae coram eorum officio actae sunt, novum ab eis iusiurandum in perhibendo testimonio non exigatur, sed eodem iuramento ad officium iam praestito, stetur. Extra hunc casum testimonium dicturus, more aliarum privatarum personarum iuramentum de veritate dicenda reddere et praestare erit obstrictus. Quod si secus factum fuerit, testimonium tanquam non secundum iuris scripti observantiam datum, nullius momenti esse et fore declaramus.

De actis proconsularibus.

Cum fides actorum niti debeat, non tam testimonio eius qui officio praeest, quam veritate rei gestae. Proinde ad amovendas omnes suspiciones a magistratu et rationem in conscribendis his, quae coram eis aguntur, mire iubemur ut omnia et singula quae coram eis inter partes aguntur ac decisa sunt, fideliter in libros officiorum seu actorum seu memorandorum per secretarios iuratos, parte vel partibus hoc postulantibus, conscribi et annotari iubeant. Quae sic acta et decisa infra decursum duarum septimanarum per iuratum secretarium, vocatis ad id partibus, absentia tamen alterius non obstante, autentice publicis actis inferi mandent.

⁶ *VL*: poprium.

De necessaria proconsulis praesidentis aut eius collegae absentia.

Animadvertendo rem esse plenam periculi abesse magistratum ab ea civitate, quae maritima est et propter celebritatem sui et emporii, quae ipsa per se populosa existens, externarum quoque nationum hominibus est referta, ac ad acuendam et excitandam curam et diligentiam magistratus, quorum opera et functione semper opus habet. Responso Sacrae Regiae Maiestatis inhaerentes, proconsulem eiusve collegam civitate excedere vetamus, nisi necessitas aliud flagitet, ut alterutri peregre proficiscendum omnino sit. Quod cum usu venerit, in abfuturi locum alium ex proconsulibus sive collegis qui absentis officio fungatur, suffici iudicio senatus erit necesse.

De proconsulari causam cognitione.

Nemo quoque causas ad officium proconsulare spectantes, praeterquam proconsul, qui praesidet vel collega eiusdem sibi audiendas et judicandas sumat, nisi cuipiam a toto senatu audienda committatur. Ne vero proconsulem praesidentem et tempus et tranquillitas ad publice rei curam suscipiendam deficiant; praestat, ut collega eiusdem proximus causas plerasque audiat et de eisdem cognoscat.

De ordinaria cuiusque iurisdictione ab alio non usurpanda.

Hactenus quoque abusus hic multos errores partibus litigantibus nocentissimos peperit, quod officia non fuerint distincta; inde evenit, ut alter in alterius muneris partes se ingesserit, causasque ab officio suo alienas ad se traxerit, praesertim in negotiis sequestris contractuum, cessionum, divisionis et similibus. Proinde ne senatus inter se deinceps curas officiorum confundat, omnino volumus, ut operas suas recte divisas in ordinem redigant et scripto comprehendant, ut quisque muneris sui partes in posterum rectius exequi valeat.

De proconsulum in indicando cunctatione.

Neque in eo leviter hactenus erratum est, quod partium litigantium causae a proconsulibus non sine earundem gravi iuris praeiudicio, longius et contra quam fas est extraherentur. Proinde deinceps omnes causae, quaecunque intra spatium duarum septimanarum per proconsulem praesidentem vel collegam illius terminari vel per transactionem sopiri nequeant directe ad totum senatum remitti debent, quas senatui ad instantiam partium occupare omnino fas erit. In quo neque praesidenti proconsuli, neque collegae eiusdem senatui refragari licebit.

De executione rei iudicatae.

Quandoquidem cum indignitate et dedecore senatus coniunctum esse videatur, ut ea, quae iuste, legitime ac inviolabiliter a senatu ordinata, conclusa et decreta sunt, exequutionis effectum careant. Proinde statuimus, ut proconsul praesidens, ad quem cura exequutionis eiusmodi proprie spectat, nunquam in ea parte officio suo desit, quinimo promptum ac paratum se in exequendo exhibeat. Quodsi vero negligentius eam rem curaverit, pro sacramento iurisiurandi sui senatores reliqui eundem noxae intermissi officii sui arguere, in eoque omnem operam suam collocare tenebuntur, ut quod senatus ordinaverit et decreverit realiter et cum effectu exequutioni demandent. Eam tamen facultatem sic finibus suis terminatam volumus, senatus ne talia statuere et ordinare praesumat, quae ab officiis eorum aliena et iuri usitato atque communi libertati contraria, denique ipsi etiam aequitati incontentanea esse videantur.

De procuratoribus atque eorum numero et iureiurando.

Cum procuratorum usus tam in iudicio, quam ad alia negotia valde necessarius sit, quorum fideli opera coetus hominum commodum carere non potest, praesertim, si dextre et fideliter officium suum gesserint. Proinde constitutionem Domini Sigismundi de iuramentis ab eis recipiendam innovamus: videlicet, ut quilibet si spiritualis fuerit, per officialem reverendissimi Domini Episcopi, si secularis, per senatum iuramento obstringatur, quod non animo ferendae lites aut lucrisui causas, sed amore iustitiae, totum, cum summa fide et diligentia, integre et fideliter, tam in litis exordio, progressu, quam in extrema controversiarum definitione, in causae procuratore versabitur. Quia vero certus eorundem numerus in eadem constitutione non est

designatus, et lex iubeat numerum eorum restringi, in utroque foro seu iudicio reverendissimus quidem ad numerum quatuor coarctavit; hoc idem et de notariis publicis intelligi volens. Spectabilis vero consulatus ad numerum. Qui quidem causas publicas civium sine omni repulsa et contradictione magistratus, tam in iudicio quam extra agendi et sine debito terminandi potestatem habebunt. Quam constitutionem ad nobiles et alios qui iurisdictioni civili non sunt subiecti, extendi volumus. Istis enim liberum erit, per quoscumque procuratores causas suas coram iudicio et officio civili pro arbitrio suo agendas committere, sed ita tamen, tu ordinem iudiciorum debitum observent.

De testibus per notarios publicos sine magistratus autoritate non examinandis.

Inolevit in hac civitate mos, pugnans cum iure scripto et bonis moribus, per quem notarii publici potestatem examinandi testium, sine autoritate iudicum, idque parte non vocata, sibi sumunt, atque instrumenta publica, quibus in defendendis causis procuratores uti solent, super ea re conficiunt; unde oriuntur periuria et variae falsitates. Quibus omnibus obviantes, inhaerendo iuri scripto ac decretis super ea re a Sacra Maiestas Regia latis statuimus, ut nullus deinceps ex notariis publicis absque autoritate ordinaria sive delegata, testium examinationem sibi usurpet. Quod si contra fecerit, instrumentum quidem publicum nullius roboris sit et ipse poena arbitraria a iudice puniatur.

De salario notariorum.

Ne plus aequo deinceps onerentur officium notariorum requirentes, adiecta est moderatio salarii notariorum in reformatione eorum, quam de secretariis et scribis suis senatus edidit, quam in omnibus approbamus.

De procuratorum mercede.

Idem quoque de procuratorum mercede, iuxta usitatam moderationem in iudiciis hactenus servatam retineri iubemus.

De notariis actorum et scribis.

Quod autem ad notarios actorum et scribas attinet, subscribimus iis, quae ea de re senatus modo assensu in supradicta reformatione edidit.

De litibus mature expediendis.

Ne partium litigantium causae plus aequo extrahantur acta earundem, causa ab inferiore iudicio ad senatum devoluta, singulis senatoribus communicari et ab isdem perlegi, diligenterque expendi debent; quae tamen ultra unius diei spatium, si proluxiora fuerint, sub poena arbitrio senatus statuenda nemo detinebit. Postea senatus intra mensis spatium finaliter decernet a qua sententia appellatione interposita, secretarii acta infra duarum septimanarum spatium, nisi magnitudo actorum moram longiorem afferat, fideliter scripta, a partibus requisiti, extradant.

De secretariorum officio.

Omnia quoque senatus decreta et quaecunque per partes protestando, vel alio modo petuntur, necessario per secretarios actuari oportet; praesentibus etiam, coram quibus in senatu res gesta est, additis, quo nomine secretario nihil numerari debet. Quod autem protestationes attinet, id quod antiquus usus obtinuit, idem vero secretarius omnia decreta et mandata et si quid est eiusmodi, cum his omnibus quae a senatu supra eisdem pronuntiata fuerint, distincte et fideliter in libros peculiares ad rei gestae indubitata memoriam referet. Volumus autem propterea nomina praesentium annotari, ut rectius et dilucidius praesentes reliquis, qui cum abfuere, statum causae exponere possint; si fortasse denuo causa in senatu disputanda fuerit.

Ne secretarii causas privatorum in aula agant aut promoveant.

Cum nihil aequae quam patrocinia posteriorum iura partium evertant, nemo deinceps precon-sulum, senatorum, imo neque syndicus sive secretarius aut missus quispiam apud aulam Sacrae

Regiae Maiestatis causas privatas publice vel secreto agere et promovere audeat; verum publica negotia, quorum nomine ablegatus est, diligenter curet, ne cum civitatis Reipublicae detrimento et partium damno ex privatis causis publicas efficiat. Qui secus fecerit, contra iusiurandum suum commisisse censeatur, liberum tamen erit eisdem apud principes externos, contra homines externos amicorum sive privatorum civium causas, non civitatis tamen, sed partium sumptibus agere.

De officio censorum et apud eorundem Tribunal observando.

In officio censorum hic ordo deinceps conservabitur: proconsul infimus, officio cedens, ter singulis septimanis, diebus Lunae, Mercurii, Veneris, officio censurae praesidebit. Huic senatus duos senatores, tertius vero ordo quatuor de civium numero ex singulis quartis per suffragia legitime electos assessores adiunget, qui subeadem poena, qua senatus convocatus, ad censurae iudicium convocari debent. Tres quoque procuratores iurati, quibus errores delinquentium prodi oportet constituentur. Illi contra delinquentes accusationes instituent, solarium suum ex arca censurae percepturi. Qui causam suam per procuratorem proponere noluerit, huic liberum erit, per se causam suam agere. Ter citatus non comparens, pro qualitate accusationis contumax pronuntiabitur causaque succumbet. Contra quem eadem die ad executionem inclusive procedetur, legitimis tamen exceptionibus parti reservatis. Si contra partem praesentem sententia feratur, pars vero non appellaverit, post elapsa fatalia sententia executioni demandetur. Qui vero rei iudicatae in executione non paruerit, duplici poena puniatur. Quod si vero tertio executioni se opposuerit, tanquam turbator politici ordinis et immemor officii sui iure civitatis careat. In quo nullius status et ordinis personae ratio haberi debet. Appellationes ad senatum ab officio censurae liberae esse debent, quam pars appellans proxima post latam sententiam senatus sessione prosequetur. Senatus sententia gravato in gravioribus causis ad Sacram Regiam Maiestatem appellare licebit, iuxta constitutionem Domini Sigismundi de appellationibus. Ab executione sive decreto nemo iudicum censurae causam ordiatur neque cives gravet, nisi delinquentis error publicus et notorius fuerit, propter decreta acticanda, intimationes publicandas et in certos libros referendas et propter rationes accepti et expensi notarii certi operam officium censurae conducet; cum in causis decidendis multum momenti hic ordo senatus adferre possit. Quod vero apparitores vel alios censurae servos attinet, in eo arbitrium reformatorium senatus approbamus. Censores singulis annis rationem accepti et expensi reddere et more aliorum officialium, pecuniam cum tabulis in commune aerarium inferre tenebuntur.

De secretis paucorum consiliis tollendis.

Ad praecludendam viam dominatui paucorum et inaequalitatem, ex qua oriuntur discordiae, vitandam, quandoquidem omnes ex aequo, tam burgrabius, proconsul et cosules ad impendendam curam regiminis ex bono istius civitatis, in verba Sacrae Regiae Maiestatis iurant, odiosum esse censemus, alios prae aliis in fide erga principem praeferrere. Quamobrem statuimus hac constitutione, ut deinceps non sit specialis potestas et praerogativa penes solos proconsules convocandi et agitandi consilia secreta, exclusis caeteris, sed ut omnes senatores sine delectu ullo ac discrimine ad consilia quaevis admittantur. Excepto, cum Sacra Regia Maiestas solis duntaxat creditum et cognitum esse voluerit; eo casu non debebunt cum aliis communicare. Extra hunc casum ad reliqua omnia admittantur, praesertim cum nihil eiusmodi sit tam honorificum, bonum et utile Sacrae Regiae Maiestati et civitati, quod non possit senatoribus iuratis communicari. Quod si quis contra fidem iuramenti secretum consilium evulgaverit, a senatu universo moneatur; si sic monitus non resipuerit, nomen eius Sacrae Regiae Maiestati deferetur. Nemo istius ordinis contra quam senatus communibus pluribusve suffragiis decreverit, resistere vel de facto diversum attentare praesumat. Secus faciens et salutaria senatus consulta impediens, non sine magistratus praeiudicio et dedecore, publicae vero rei damno ab aliis senatoribus, verbis castigator et punitor.

De bonorum publicorum administratione.

Cum proconsules gravioribus indiciorum et negotiorum civitatis huius curis premantur, quam quod bonorum administrationis labores sustinere valeant, eadem autem publicorum bonorum administratio et oeconomia in ea temporum difficultate immensas curas et operas requirat; merito eosdem, reliquorum ordinum sententia acquiescentes, tanto onere sublevandos censemus. Proinde

sic deinceps laborem curationis publicorum bonorum patiendum statuimus: senatus quatuor senatores peritos rei oeconomicae ex suo numero eligat. His centumviri communitatem civitatis repraesentantes, ex singulis quartis ternos viros expertos et probatae fidei ex quo collegio sive aliis sive quartae civibus, singularum quartarum suffragiis communibus electos, adiungent. Hi igitur curam administrationis sic participabunt, ut terni cum uno senatore singulis praefecturis vel officiis bonorum terrestrium praesint et sic quaterni praefecturae Grebinensis atque insulae, quaterni Neringae, quaterni bonis in Promontoriis et circa sitis vulgo Hohmet, reliqui Helensi officio praeerunt. Omnes autem sua studia consilia et operas fideliter conferent, ut ex diligenti locorum revisione et inspectione animadvertant, quibus rationibus et modis fundi et agri, alique aliarum rerum redditus, in publicis bonis amplificari, augerive possint. Hanc administrationem, in quam se praeter hos deinceps nullus ingeret, absolutam et inter se communam, praeterquam in levioribus iudiciis, quibus senator duntaxat praeerit, habebunt. In gravioribus autem negotiis communi consultatione utentur. Initium administrationis eiusmodi a Dominica ludica huius anni fieri volumus; quae quadriennio amplius non durabit, ob eam potissimum causam, ut senator et cives, priusquam aliud de publicis bonis statuatur, statum illorum perspiciant, deque rationibus et modis amplificandorum fructuum et reddituum salubria consilia praebant. Interea nihilominus publico scripto auctoritate senatus, auctione constituta cuiuscunque sine discrimine vitae, integritatis tamen honestum testimonium habenti et de satisfaciendo per fideiussores caventi per modum locationis vel arendae ut vocant, bona supradicta cum omnibus libertatibus, utilitatibus et emolumentis, aliisque eorundem pertinentiis, quocunque nomine appellandis, integre vel particulatim oeconomi delecti elocare debebunt. Praesertim si post accuratam bonorum revisionem eorundemque usum et rationes acquisitas, locationem eiusmodi cum fructu uberiori fieri posse censerint, verumtamen ea lege et non ultra decem annos concedantur. Neve loci illius subditi praeter ius et aequum contra libertates, in quarum possessione nunc sunt, premantur, vel mulctis aliis graventur, praeter poenas, quae iudicialiter per sententiam magistratus decernuntur. Arbitrium quoque subditos asserendi penes praedictos oeconomos erit, sed ita tamen, ut nimio asserente non graventur. Conductor vero vel arendator, ut vocant, et mulctas et pretium assertionis in commune aerarium inferet et de omnibus accurate rationem reddet. Quodsi vero publico commodo bona locari nequeant, oeconomi supradicti administrationem susceptam iurati, usque ad adventum commissariorum regionum sustineant, ut latius in capite de rationibus mentis Nostrae sententiam espressimus. In rebus alicuius momenti oeconomi duodecim convenient, communibusque consiliis de negotio, quod in deliberationem venit, statuent.

De bonorum terrestrium lustratore sive avvocato, ut vocant, terrestri, et officio eiusdem.

Operae pretium quoque fuerit, hominis idonei atque oeconomicae rei periti, iusto salario operam conducere, qui obequitando et nulli unquam labori parcendo, bona communia sedulo lustret et revideat, atque in hanc potissimum curam incubat, ut status illorum pro pristino integer retineri queat, et ne conductores cum detrimento publico eisdem abutantur. Verum illa rite excolant et pro sua virili parte fructuosiora efficiant neve omnium^f cursus et alvei, praesertim eorum, qui Neringam interfluunt impediuntur vel ripae arboribus vel vepribus vestitae nudentur, cum vim glaciei concretae hyberno tempore sustinentes, eandemque in alveos suos reprimendo dirigentes, non solum vadis alveum aggerari prohibent, verum etiam altitudinem eiusdem, dum pressi et magna cursus vi feruntur, cum magno navigantium commodo excavant. Si quoque idem advocatus, ut vulgo dicitur, terrestris, tale quippiam fieri deprehenderit, quod cum publico damno coniunctum esse videtur, hoc oeconomis omnibus pandere, neque res, publicae rei perniciosas, in ullius hominis gratiam reticere debebit. Oeconomi vero communibus consiliis errorem eiusmodi sine cunctatione emendare tenebuntur.

De recuperatione bonorum terrestrium, illegitime alienatorum.

Quandoquidem non sine querela et exprobratione multorum, senatus auctoritate nonnulla publica bona ad privatorum hominum usus a Reipublicae avulsa sunt, proinde iura occupatorum primo quoque tempore per omnes ordines diligenter inquiri et examinari^g debent. Quodsi

^f VL: amnium. ^g VL: axaminari.

itaque concessionem vel enormes vel non oblegitimum sufficientem censum, sive canonem aut contra communis iuris dispositionem et sic in favorem occupatoribus concessa esse deprehendantur, tractandum cum eisdem erit, ut possessione eorum bonorum cedant et publicis usibus rursum applicentur. Ea tamen adhibita moderatione, ut sumptus in ea bona expensi, quibus conditio bonorum melior reddita est, aestimatione aequa eisdem possessoribus refundantur. Si vero propter publicum commodum, transactione possessor censum vel canonem auctiorem offerret, integrum erit utrisque super concessionem eiusmodi transigere. Deinceps vero neque proconsuli sive senatori, neque ulli hominum publica terrestria bona, supradicta ratione concedi atque inscribi debent. Quodsi vero publicae rei non modo sine damno, verum cum emolumento eiusdem, exigua et insulta bona, mansos nimirum tres aut quatuor ultro citroque concernentia pro censu perpetuo vel canone locari expediat, non aliter nisi omnium ordinum assensu et decreto hoc fieri iubemus. Ea tamen lege, ut nemini immunitates aliquae inscribantur, verum ut communem legem servitutis fundi ex aequo cum aliis subeat.

De libertate civium in bonis terrestribus.

Quemadmodum ad intentatam actionem laniorum rectae et veteris urbis pro libertate communi ius diximus, decretumque tulimus, quod decretum Nostrum hic pro inserto haberi volumus, ita nunc quoque statuimus, omnia bona communia, quorum usum liberum celeberrima haec communitas priscis annis coniunctim et non divisim tenuit et habuit, perpetuo quoque deinceps libera esse debere ut omnes ex aequo et quisque pro sua commoditate, sine discrimine, in pascuis, sylvis, piscatione, venatione et aucupiiis eisdem frui et libere uti, absque cuiusquam impedimento, modo antiquitus observato, possit et valeat; quemadmodum speciatim in decreto Nostro continetur, videlicet libertates, vulgo Burgervaldt, cum pratis et pascuis ad sylvam eandem spectantibus. Item locum vulgo Holm et regionem circa Hospitale Omnium Sanctorum Dei Angelorum, aliasque libertates communes omnes, quibus haec amplissima communitas priscis temporibus usa est. Integrum quoque erit deinceps omnibus civibus ex aequo piscatione, agris, pratis uti et frui, quae circa tabernam Scagnetenkroch, Ruchfort et Nobiskroch, a publico usu et libertate communi ad augendum census non ita pridem avulsa feruntur. Ut autem statuta et decreta haec Nostra realiter executioni demandentur, atque occasiones omnium altercationum deinceps praecidantur, volumus, ut oeconomi supranominati coniunctim, magna diligentia et fide communes libertates exquirant et investigent, easdemque limitibus suis diligenter terminent, ut omnia ad antiquam libertatem spectantia, declaratione indubitata, speciatim, plene tamen et expresse definiantur. Ne autem publicae libertati denuo aliquid decedat, inspectores et conservatores oeconomos eosdem constituimus. Rationum vero conficiendarum modum, quem in redditibus civitatis, et aliis circa civitatem servari cupiamus, inferius circa officia definiemus.

Ne magistratus Rempublicam quaestui habeat.

Nullus quoque deinceps proconsulum vel senatorum redditus, praesertim eiusmodi, quos accidentia appellant, ex publico privatim sibi comparet, et in usus suos convertat. Verum ab eisdem omnino abstineat, neque in minimo privatam rem in publico officio quaerat imo in hanc unicam curam pro virili incumbat, ut sedulo Rempublicam fida cura sua ornare, augere atque amplificare curet. Omnes vero proventus officii sui cum adiunctis suis, non alio, praeterquam commune aerarium convertat atque inferat, secus faciens et contra officii sui partes fidem Reipublicae fallens et de huiusmodi crimine convictus, tanquam reus criminis peculatus iuxta iuris vigorem irremissibiliter punitor. Quodsi vero crimen levius videtur, quam quod gravioribus poenis iuxta iuris formam puniri posset, nihilominus tamen delinquenti diminutionis capitis poena perpetuo sustinenda irrogabitur. Simili quoque poena consentientes et scientes conniventes, quique consilia sua et operas, ad eam rem praestant, iuxta usum iuris communem, ut caeteris exemplo esse possint, afficiuntur.

De salario annuo capitanei sive burgrabii, proconsulum, senatorum et oeconomorum.

Cum burgrabius, proconsules et senatores, gradum quidem dignitatis, sed eum sane plenissimum laboris ac molestarum sustineant, salariis autem perexiguis fruuntur, nemo autem propriis sumptibus in rerum communium curatione, cum rei suae familiaris iactura, se laboribus et curis

conficere teneatur. Et ut deinceps omnis occasio errorum ad quaestum Reipublicae abutendum penitus praecidatur. Proinde omnium ordinum suffragiis et consensu, capitaneo sive burgrabio et proconsulibus singulis octingentos, camerariis singulis sexcentos, reliquis autem senatoribus singulis quingentos. Oeconomis vero sive curatoribus ex tertio ordine adiunctis, singulis centum quadraginta florenos nomine salarii et pensionis annuae decernimus, qui ex aerario publico eisdem, singulis annis plene et integre numerari debent. Proconsules vero et senatores vicissim quisque in curam officii sui fideliter incumbant atque in omnibus diligentiam et fidem suam sedulo Reipublicae probabunt, seque otio inerti prorsus abdicabunt, itineribusque recreationum moderate utentur. Quibus si quis ad desidiam et luxum immoderate, cum iniuria officii sui usus fuerit, deque ea re admonitus non tamen destiterit, decreto totius senatus ei pars salarii defalcari vel etiam pro modo excessus, integra pensione annua privari debet.

Senatus in salario suo acquiescat, neque se privatae rei studio in officia aliena ingerat.

Volumus autem ut magistratus in decreto sibi salario ita acquiescat, ut alter in alterius munus, quaestus odore aut cuiuscunque rei gratia, se nullo modo ingerat. Praesertim hoc vetamus, ne camerariis et eorum adiunctis in administratione aedium, granariorum, turrim et domiciliorum, aliarumque arearum et rerum inde dependentium, arbitrium quisque praeripere ausit, verum eosdem munus suum curare sinat, ut eo auctiores redditus inde aerario inferant.

Ut fundorum obligatio illegitima pro nulla habeatur.

Iura advitalitia et obligationes super possessione fundorum civilium, nemini inscribi deinceps debent. Inscriptiones vero iam factae, nisi iuri consentaneae fuerint, pro nullis et irritis habeantur. Plurimum enim Reipublicae interest, quandoquidem bona obligationibus onerata et tantum usum atque libera bona transferri nequeunt.

Moderato sumptuum senatus et nuntiorum.

Et si superioribus annis, tempore aequiore, sumptuum ratio iam dudum constitua sit, cum tamen comitiorum, conventuum et mittendorum sumptus nuntiorum hactenus sit excreverint, ut non modo modum duntaxat omnem exuperent, sed etiam prorsus Reipublicae civitatis huius perniciosi sint et intolerabiles, id quod non obscure ex calculo deprehendimus, omnino modus eisdem statuendus esse videtur. Proconsul igitur cum uno senatore aliquo ablegatus, curru honeste tecto quadriiugo una cum senatore et secretario vehatur; equites vero in comitatu quatuor habeat, deinde currum alterum quadrigarum, quibus supellectilem necessariam et cocos secum vehet. Atque ita proconsulis et senatoris comitatus duodecem equorum numerum non excedet, in quem ex publico honestus et moderatus sumptus fieri potest. Senator autem cum syndico et secretario curru quadrigarum tecto et tribus equitibus. Secretarius vero curru bigarum et uno equite obligati utentur. Opera autem pueri cuiuspiam si quis uti volet, ei hoc integrum erit. Qui modum hunc omnium ordinum consensu praescriptum transcendere et violare non veritus fuerit, is damnum de proprio farcire tenebitur, quantum supra praescriptum modum aestimatione aequa insumpsisse deprehendatur, nisi necessitas maiorem comitatem ob itineris periculum, vel aliam aliquam gravem causam requirere videbitur.

Legati et nuntii ablegati aes alienum non conflent, nec largitiones faciant.

Qui nuntios nomine publicae rei alibi agunt, vel legationes ad principes obeunt, deinceps sine senatus et deputatorum expresso consensu, pecuniam nullam in locis exteris mutuo accipient, nec largitiones facient, vel munera cuiquam promittent. Qui secus fecerit, damnum ex proprio refundere compellatur.

De ferendis in Senatu oneribus aequis.

Ut aequitas inter senatores habeatur ratio, neve plus aequo, non sine magna rerum suarum iactura quisquam gravetur, onera profectionum, et si quid tale est, senatus ex aequo participabit, nisi necessitas quoque requirat, ut propter statum causae idem senator denuo ablegetur; cui penitius, quam cuiquam alteri causa illa cognita foret. Quo nomine, praesertim si saepe hoc

facto opus esset, senatus aequa aestimatione publicam causam foris curanti, damnum familiaris rei farciat.

De scriptorum et literarum publico nomine conficiendarum modo: nuntiorum relationibus et aliis.

Cum saepenumero necessitas expostulet, ut nuntiis Sacram Regiam Maiestatem interdum ad inclytum Regni senatum, in gravioribus causis informationes sive instructiones et defensiones praescribi, aut tabellarios cum literis mitti oporteat, non raro vero sub titulo omnium ordinum et totius communitatis quaedam concipiantur, describantur, obsignentur et mittantur, quae non solum causae argumento et a mentis illorum sententia aliena sint, verum etiam voluntati eorundem prorsus repugnent. Proinde statuimus, ne deinceps in gravioribus causis informationes sive instructiones, defensiones vel literae ad Sacram Regiam Maiestatem mittantur, nisi omnium proconsulum et totius senatus manibus prius fuerint subscriptae. Quodsi vero nomine omnium ordinum totius civitatis instructiones, informationes, defensiones et literas, quicquid tale sit, ad Sacram Regiam Maiestatem mitti expediat, non solum argumentum eorundem unanimi omnium ordinum consensu decernendum et conficiendum erit, verumetiam quatuor proconsulum et duorum alterius ordinis seniorum, tertii autem ordinis quatuor ad id ex singulis quartis per quartas electarum personarum manibus propriis subscribi debet. Quod autem alias instructiones et literas vel qualiacunque instrumenta attinet, alio mittenda, in quibus tantum momenti positum non fuerit, ea omnia primum in senatu publice perlegi, deinde in conspectu eorundem obsignari debent, ut autem omnium recens retineatur memoria, informationes, defensiones, literae et instrumenta alia ad eum modum sic scripta et obsignata, sine mora in libros publicos referri oportet. Idem modus in relationibus nuntiorum servabitur, qui senatui et his quorum interest postquam redierint, sine cunctatione referre debebunt. Quae omnia ut eius rei notitia semper extet, pari modo in libros publicos referentur. Rationes vero sumptuum suorum spatio unius septimanae, postquam venerint, sufficienter reddent.

De memoria rerum gestarum retinenda.

In causis et negotiis, ubi alterius et tertii ordinis ac totius communitatis interest, ordini secundo et tertio sigillatim exempla informationum, defensionum, literarum, deliberationum^h, consultationum, decisionum et recessuum, vel si quid tale est, tradi debent. Item exemplo regionum rescriptorum, responsorum et decretorum, quae omnia dicti ordines, praesertim tertius, in archivis suis ad eam rem et alia monumenta asservando ex publico comparandis, diligenter recordentⁱ, ut non ipsi modo recordationem praeteritorum temporum firmiter animo retineant, sed earum memoriam etiam posteritati prodant.

De officio camerariorum.

Numerum camerariorum vetustum approbamus, ut singulis annis duo camerarii praesint: alter camerarius, alter vero succamerarius appelletur. Camerario vero cedente vel decedente, succamerarius succedat, et tertium collegam recipiat.

Camerariis adiuncti adhibeantur.

Ex delectis tertii ordinis, quos officiis praeferimus, quatuor modo supradicto per quartas ad cameratum delectos, camerariis adiungi volumus.

De aeris publici dispensationis modo.

Quod hactenus passim camerarii pecuniam publicam in privatis suis aedibus dispensaverint, illud, quemadmodum non obscure apparet, multa absona et inconvenientia attraxit. Proinde severe statuimus ne deinceps camerarius ad aerarium publicum pecuniam spectantem in privatis suis aedibus recipere vel expendere ausit, sed tanquam publica camera in percipiendi et expendendo exequatur. Quodsi vero vel valetudine adversa vel aliquo alio

^h *VL.*: deliberationum. ⁱ *VL.*: recordent.

legitimo impedimento impediatur, collega eiusdem, vices illius impleat. Camerarius secus faciens et pecuniam ad aerarium publicum spectantem quoviscunque praetextu in aedibus privatis percipiens vel ex praetorio in easdem deferens et super eo legitime convictus, tanquam suspectus criminis peculatus, diminutionis capitis poena afficitur.

De modo schedarum mittendarum sublato.

Hunc morem mittendarum schedarum, quibus omnibus officiis in expendendo hactenus camerarius parere iussus est, improbum et perniciosum publicae rei abusum esse deprehendimus: quem non modo tollimus, verum etiam camerariis severe pro iurata ipsorum fide interdiciamus, ne deinceps ullius officialis chartae in expendendo pareant.

De rationibus ab officialibus ex officiorum redditu subducendis.

Statuimus autem, ut deinceps officiales ex redditibus officiorum suorum expendant et rationes expensi et accepti exquisite subducant, ad eum modum, sicut in capite tituli rationum praescripsimus. Si vero officia magis tenuta sint, quam quod sumptus suos ferre, possint, is qui praeest, pecuniam a camerario et adiuncto accipiet. Sed syngrapha camerario tradita, quantum acceperit fidem faciet.

De officio camerarii.

Cum officium camerarii non modo late pateat, sed et onerosum et grave sit, necessitas ipsa requirit, ut secretarium sibi fidum camerarii cum adiunctis comparent, aliosque necessarios servos conducant, ut rationes officialium, in peculiares libros referantur, omniaque in suum ordinem digesta sic curentur, ne quid detrimenti Respublica capiat. Notarii vero et servorum operae aliis negotiis a nemine intentari dedit. Quandoquidem adiunctis magno oneri futurum foret, rebus aliis omnibus postpositis, cameratum duntaxat curare. Proinde statuimus, ut singuli singulis septimanis, ordine servato, in percipiendo et expendendo officio camerali una cum camerario vacent. Singulis autem mensibus camerarii cum omnibus adiunctis convenient, rationes suas component atque in ordinem redigent et de negotiis officii sui consilia conferent. Quodsi vero interea se negotia offerent, quae celeri expeditione indigere viderentur, adiuncti a camerario, modo quo senatores convocantur, vocati convenire et parere tenebuntur, quoties id necessitas postulaverit.

De officio aedilum.

Ad reformationem officii huius omnino expedit, ut omnes opifices, fabrorum lignariorum socii, quorum opera senatus utitur, sub uno magistro sive architecto operentur. Itidem cum cementariis observari volumus, qui itidem uni magistro suberunt. Unus quoque deinceps aedilum servus, vulgo bawknecht aletur. Caeteris magistris et servis remotis. Iurabunt autem supradicti, faber cementarius et servus, quotannis iuramentum renovantes publicae rei debitam fidem, neque se commissuros esse ut quidquam ad publicum spectans, intervertatur. Item officio suo, praetextu utilitatis publicae in praeiudicium civium se non abusus esse neque passuros, ut operarii vel socii privatis personis quibuscunque publicis sumptibus opus faciant aut materiam sive res ullas, quae aedificandae sunt, in privatos usus convertant; verum summa fide et diligentia damna Reipublicae se aversuros et magistratum et officiales diligenter aversuros. Ad aedilum numerum, centum viri quatuor ex aconomis quartarum suffragiis ordine electos adiungent. Aedilibus adiunctis sine consensu totius senatus, materiam hoc est robora, calcem, cementa, lateres et id genus alia emere non licebit neque emptas cuiquam alio divendere neque ulla aedificia quantumvis exigua in civitate vel extra fundis publicis statuent, nisi id fuerit a senatu permissum. Qui secus fecerit, damnum aedificando datum, ex proprio farciat. Quandoquidem aedilibus deinceps accepti et expensi, sicut et caeteris officialibus ratio sufficiens reddenda erit, eodem modo rationibus conficiendis, vicissitudine anniversaria observata, ordine singuli praeerunt (quemadmodum de camerariis superius commemoratum est), cui unus ex adiunctis aflidebit, eadem anniversaria vel menstrua vicissitudine, prout eisdem videbitur observata. Tertio itaque, sic aedili et uno ex adiunctis, rationibus occupato, reliqui duo aediles, lustrandis fundis operam dabunt, sine tamen spe alicuius pretii, quandoquidem ex publico

satis honeste sumptibus illorum prospectum est. Porro, quae ad munus aedilium spectant, de aedibus, domiciliis et fundis publicis, item de refectione et locatione eorundem, per modum auctionis, de areis publicis dividendis et renunciandis, de repetendis fundis illegitime et praeter ius, in vico Langiergarten et aliis in locis occupatis per deputatos senatores reformata sunt, ea omnia approbamus; assentimus quoque iis, quae de granariis latere tegendis, de sternendis plateis, de tectis prae aedibus et aliis aedificiis in plateis renovandis et ponte ad flumen Motlaw continuando, ab eisdem deputatis constituta sunt. Quae collecta et ordine digesta, legitime per Nos confirmabuntur.

De mola frumentaria.

Quandoquidem in officio molendinario non exigui errores deprehenduntur, per senatum duo senatores constituentur, quibus tertius ordo ex his qui officiis admovendi sunt, per suffragia quattuarum quatuor electos adiungent. Hi sex universum illud officium molendinarium procurare et de universis et singulis acceptis et expensis quotannis exactas rationes reddere tenebuntur. Illi ipsi quoque facultatem et potestatem habebunt molendinis ministros et officiales fideles praeficere et in camera accisae diligentis et fidelis scribae operam conducere, ut eo expeditior ratio ad omnem interversionem evitandam, ex correspondentia scribae servari et poni queat; qui omnes ad eam rem rite praestandam fidem iurabunt. Nemo autem eorum, qui sic molari officio servient, insciis et invitatis expressa sententia, audeat. Et contra deliquens pro qualitate delicti ut aliis exemplo sit, severe punitor. Molitoribus quoque mercedem iustam praefecti constituent ut stipendiis suis contenti, a venditione pulveris, farinae et molarum omnino abstineant. Quas, propter varias causas, per dictos praefectos vendi, pretiumque propter publicam utilitatem iusto calculo in aerarium publicum inferre iubemus. Omnes quoque expensae inutiles et supervacaneae deinceps praeceduntur. Leges vero, quibus tam molitores et qui opus ibidem faciunt, quam ii qui molunt, pareant, praefati oeconomi praescribent et in tabula comprehensas proponent. Ad evitandas omnis generis interversiones et suspiciones, praefecti frumenti, farinae vel brasei nihil emant, inque omnibus se fideles exhibeant. Qui secus fecerit, is officio suo privetur. Quodsi vero infidelitatis alicuius reus deprehensus et convictus fuerit, poena criminis peculatus puniatur. Quod ad reliquas molas attinet, nimirum papyraceas, pulverarias et alias earum ordinem primo quoque tempore constituendum, senatui committimus. Verum quia circa molam tabulariam et pulverariam pro respectu personarum multi abusus contingunt et nomina fiunt, ideo per modum auctionis ad utilitatem publicam locari debent.

De aliis vulgaribus officiis.

Feudum vulgo Schefrey Brubunch, resinae et cinerum areae, aquarum claustra, aliaque eius generis officia in posterum nemini gratis conferantur, sed senatus intra spatium unius mensis supradicta publica officia auctionabitur et plus offerenti locabit. In quo tamen prae aliis bene meritorum et bonorum inopum civium peculiaris ratio habenda erit. Arendatoribus vero in formulam iuramenti haec clausula inferetur, se ab antiquo recepto more nihil a quoquam extorsuros, neque in officio suo personarum respectum habituros. Contra haec committentes, pro qualitate excessus vel debiti irremissibiliter puniantur.

De civitatis curia.

Ad minuendum immoderatas expensas equitis publici, inhaerendo sententiae a senatu deputatorum, statuimus, magistrum vel praefectum curiae nullos privatos vel suos, vel aliorum equos, vel pecora cuiuscunque generis, qui hactenus factum est, alere debere, neque plures quam sex quadrigae, quandoquidem ad civitatis negotia paragenda ille numerus sufficiens est, et duodecim equestres equi alantur. Praefectus et scriba inter reliqua iurabit, se nullos equos vel currus tam privatis quam publicis personis, in privatum eorum commodum, usui concessuros. Contra faciens, tanquam iurisiurandi oblitus, immediate punitor. Ex iam dictis, si quid necesse est, quod numerus familiae minui et expensae non necessariae amputari debeant, prata supervacanea Reipublicae bono per modum auctionis elocentur.

De libris civitatis.

Serio iniungimus et senatui et omnibus ordinibus ut libros civitatis reforment imperitos libripendes et scribas amoveant et alios eius artis peritos et diligentes surrogent. Similiter tam librae quam pondera iustificari sic debent et ordo talis praescribendus est, ut aequalitas cum erga peregrinos tum et cives observetur. Quod si etiam magis ex usu Reipublicae esse, arendari libras per modum auctionis, exemplo aliorum officiorum eloquentur. Ita tamen, ut arendatores in iuramenti formula obstringant, se in librando neminem praeter aequum gravaturos, neque cuiquam fraudem facturos esse.

De staterarum libroribus, ponderatoribus ac de examinadoribus mercium.

Quandoquidem experientia quotidiana docet, per staterarum libratores sive libripendes, in ferro, rubi, lupulo et aliis mercibus quae sine lancibus ponderari solent, plerosque honestos et non usque adeo locupletes homines peregrinos, maximo periculo et labore ex longinquo merces suas huc portantibus, sub praetextu boni et commodi civium, ut vocant, ad minimum decima parte fraudari. Ideo magistratus in eiusmodi ponderatores diligentius quam antea factum est, animadvertat atque certis et distinctis temporibus eos subinde iuramenti praestiti, de aequalitate circa omnes sine discrimine observanda, serio admonet. Procurationem boni et commodi civium talem, qualem hactenus contra aequitatem praestiterunt, omnino eis interdican, curetque ut per accuratam inquisitionem tanquam falsarii illi crimine suo deprehendantur. Quodsi quis ob suspectam ponderationem coram officio eos detulerit, magistratus non tantum ex officio crimen falsi examinari curabit, verum efficiet, ut eiusmodi periuri falsarii debitis et severis poenis, sine quavis commiseratione subiiciantur, praecipue vero censors in hoc diligenter animadvertent. Eadem severitate contra examinadores cinerum, resinae, asserum vulgo vanczos, klapholcz et aliarum mercium, si in officio suo falsum commiserint, procedatur.

De xenodochiis.

Cum non solum a lege Christiana verum etiam ab omni humanitate alienum sit, curam pauperum negligere, impium plane et crudele, victum ab aliis datum eisdem praeripere, quorum necessitati subveniendum instituta et dotata sunt a maioribus xenodochia seu hospitalia; nemo autem est, qui non videat, maxima ex parte bona eorum dilapidata esse. Quamobrem considerantes, quae poena in constitutione Domini Sigismundi Regis adversus occupatores talium bonorum lata sit. Nolentes, ne quis per ignorantiam vel incuriam eiusmodi poenae se obstringat, praecipimus, omnibus occupatoribus bonorum, sive censuum ad hospitalia spectantium, ut bona et census quam primum deoccupent. Declarando: alienationes talium bonorum, obstante constitutione Domini Sigismundi, nullas et invalidas ipso iure fuisse et esse. Et quia provisores ne minimam quidem curam recuperando bonorum eiusmodi suscipiant: visum est Nobis, modum eorundem recuperando praescribere. Quamobrem statuimus, ut secundus ordo duos ex collegio suo, tertius vero quatuor suffragiis singularum quartarum electos, recuperatores alienatorum bonorum sive obligatorum, quocunque nomine appellantur, qui opera sua fideli provisores xenodochiorum in recuperandis alienatis bonis strenue iuvent, constituet. Recuperatores autem occupatoribus, sive ad Sacram Regiam Maiestatem, sive loci ordinariorum vocatis, infra annum summa diligentia et fide actionem intentare, ac ius prosequi, usque ad restitutionem eorundem bonorum debent. Quod si facere neglexerint, iure optimo cura recuperandorum alienatorum bonorum et censuum xenodochiorum ad Sacram Regiam Maiestatem, tanquam supremum omnium xenodochorum patronum, perveniet. Non arbitramur quoque reverendissimum Dominum Loci Ordinarium rei tam iustae et pietati consentaneae pro officio suo defuturum, in quo salvum ipsius ius conservamus. Quam constitutionem de bonis et censibus hospitalium alienatis ac etiam de aliis ecclesiasticis intelligi et extendi volumus.

De rationibus.

Errores et defectus varii in calculo et rationibus deprehensi, quibus publicae facultates multum attenuantur, necessarias causas per se exhibent et forma ac modus antiquus rationum sive calculi emendetur. Proinde statuimus et ordinamus, ut omnes officia publica ad rationem sive

calculum administrantes sive feuda vulgo lien, quocunque nomine appellantur, pari modo sustinentes, quotannis spectabili senatui exquisitam rationem reddant. Senatui vero, qui rationes una examinent, duo ex secundo ordine quos eligendos ordo idem censuerit, ex tertio autem octo, ex singulis quartis nimirum bini, quartarum singularum suffragiis electi, adiungi debent. Quibus omnibus sic coniunctim omnes et singuli officiales exquisitum calculum ponere, eundemque sufficienter declarare et sic sufficientem et expeditam rationem reddere tenebuntur. Census, reditus et proventus antiquos quosunque tanquam ordinem calculi quidem exhibebunt, verum suas tamen rationes priscis non comparent, imo incrementum et progressionem censuum atque reditum, unde et quomodo proventus antiqui accreverint, circumstantiis omnibus diligenter expositis explicabunt. Postremo incertorum quoque reddituum, quae vulgo accidentia vocant, quarumcunque aliarum utilitatem et emolumentorum, etiam eorum, quae extra ordinarie Reipublicae accedunt, clare modum ostendant. Deinde calculum expensi clarissimis tabulis, ex quibus nimirum causis, qua, quo tempore, quibus, quomodo et quantum exposuerint, dilucide perspicue et vere declarabunt, summaque expensi ab accepto subducta, residuum una cum^j tabulis sive rejestris in commune aerarium inferent. Quodsi autem in nominibus aliquid esse, neque exigi potuisse probaverint, haec omnia, per eosdem intra spatium trimestre exigi et camerario sub muleta debitum aequante tradi debet; nisi debitores, qui eiusmodi censum et reditus pendent, solvendo non sint aut iurisdictioni senatus non sint subiecti. Conductores quoque sive arendatores et qui feudis utuntur, ad tempus anniversarium rationibus praestitutum, cuius initium feria secunda post dominicam Laetare ante senatus electionem constituimus, praetia locationis, census vel feudorum reditus senatui et ex aliis ordinibus ad hoc electis cum effectu persolvent. Alioqui fideiussores ipsorum, quos singuli statuere tenentur, ad plenam et sufficientem solutionem initio processus ab exequutione facta cogi et compelli debent. Nemo quoque officialium vel feudum, ut vocant sustinens absque consensu senatus et adiunctarum personarum, pro suo arbitratu pecuniam publicam, praeterquam in sumptibus ordinarios expendere praesumat, quidquid autem pecuniae hoc modo in publicum aerarium illatum fuerit, illud in peculiarem librum una cum sumptibus istius anni seorsim et distincte referri debet. Ut sic huius aetatis homines et posterius integrorum reddituum, quem intueri licebit modum, et quid publicae rei accesserit, quidque in necessitatem publicam expositum fuerit, dilucide ob oculos perpetuo positum habeant.

Quandoquidem Sacra Regia Maiestas singulis biennis ad saluberrimas constitutiones has in usu inviolate retinendas, peculialiter vero ob rationes de publico reddendas, commissarios suos regios deinceps semper ablegatura est. Itaque omnes officiales et feudorum possessores denuo coram dictis commissariis calculum suum nihilominus integre sive particulatim reiterare et repetere debent; praesertim si ita facto opus esse iudicaverint, licet coram senatu et adiunctis sufficienter rationes subduxisse dicantur. Postremo, ut omnia in meliorem ordinem redigantur, neve quispiam diuturnitate administrationis publicae rei eam opinionem imbibat, pro arbitratu suo usum eiusdem sibi integrum esse. Quapropter dimidata pars omnium officialium, etiam eorum, quos ordines adiunxerunt, qui seniores habiti sunt, postquam commissarii regii rationes sumpserint loco cedere debent. Ex oeconomis vero tertio ordine adiunctis, octo cedent, lunioribus vero, quos in officiis propter notitiam status officiorum retinere necesse est, in locum exautoratorum, modo superius descripto, ex ordinibus electi, adiungi adhiberique debent; quo loco cessisse vel decessisse compertum fuerit. Id quod in omnibus officiis ad ordinibus observari volumus.

De gravaminibus publicis.

Animadvertimus, non levius fuisse hactenus civium civitatis huius gravamina, neque pressos Sacrae Regiae Maiestatis aures queritando frustra opplevisse. Etsi autem alia eius generis sint, ut a locupletioribus exiguo, vel nihili prorsus aestimentur, tamen cum idem oneris infirmis etiam civibus imponatur, quod robustiores opibus vix sentiunt, iam modus aequitatis transcenditur, iam merito afflicta paupertas, quod de iniuriis queratur, habeat. Quod cum abunde in operis publicis, vulgo Scharwark, in excubiis sive vigiliis, in exactionibus et in plurimis rebus aliis fieri anima-

j VL: unacam.

dvertimus, modus tantorum onerum constituendus est. Sunt et alia quibus facultates etiam opulentiorum expilantur, de quibus initium sumendum esse censuimus.

De usuris et cambiis reciprocantibus.

Foeneratio immodica tanta pestis facultatum communium est, quanta vix maior ad tantas non modo civitates, sed et provincias expilandas excogitari potest. Proinde usurarum nomine ex centum ultra octo quotannis nemo foenus ducat, aut usuram pendat. Secus faciens, iuxta edictum Regium, anno LXIX promulgatum et publicatum punitor. Sub usurarum nomine cambia reciprocantia, negotiationes super optionibus factionum, de retro vendendo mercium inusitatae et immoderate appreciationes, denique omnes et singulae coecae et imaginariae emptiones et venditiones, ubi neque pondus, neque mensura, neque traditio neque acceptio intercedunt, quocunque colore fucatae. Quae si modum et quantitatem usurae praemissae excesserint, poenae in edicto expressae subiiciantur. Sportulae quoque, arrhae, Christiana honoraria et si quid est eiusmodi, pro pecunia foenerando, astuto verborum colore emungitur, penitus sub poena in eodem dicto expressa, interdicimus. Delatori decima pars mulcatae cedit, sine existimationis eiusdem praeiudicio.

De monopoliiis.

Inexplebilis multorum avaritia iam eo progressa est, ut in hac civitate quoque reperias, qui coeca cupiditate dementati, ultra vires et omnem modum, contempta honesta et copiosa rerum negotiatione, universas res vel merces regnorum et provinciarum eiusdem generis, aere alieno ad se solos transferre contendunt. Quod negotiationis genus, cum per se periculosissimum sit et civibus urbis huius, multisque aliis Regni civitatibus victum honestum praeripiat atque negotiatio rem suam et fidem eius sequentes, funditus perdat; cuius calamitatis exempla praesentia vidimus. Proinde statuimus, ne quis deinceps monopolium quarumcunque mercium, praesertim earum, quae ad victum apectant vel aliarum quorumcunque, quocunque colore et pretextu instituat vel exerceat. Qui secus fecerit, e civitate et iure civitatis perpetuo excluditor. Volumus autem, non stricte sed latissime hoc statutum nostrum accipi, et non solum in eos, qui in loco praesenti unas et easdem merces contrahunt, verum ex remotioribus etiam locis easdem conquirunt.

De baneoruptoribus, quos vocant, seu fidelapsis.

Ex superioribus recensitis iniquis negotiationibus, ut primum calamitas ea sequitur, ut multi facultatibus suis amissis, tantisper versuram faciant, donec literis principum muniti, fidem tandem sine verecundia fallant. Alii etiam aere alieno copioso praeter necessitatem contracto, se non solvendo esse simulant, atque ita alienis locupletari facultatibus, literas moratorias a principe impetrant, quibus sic freti, terminos solutionis paciscuntur vel etiam cum maximo creditorum damno in longum extrahunt. Huius itaque mali occasionem praecidere cupientes statuimus, ut bancorruptores in ius vocati, doceant, se non ex composito et ex firmo animi instituto, in fraudem alicuius bancorruptis, sed ex negotiatione iusta et naufragio, vel alio aliquo adverso casu, vel aliorum hominum culpa et non sua, in tantam calamitatem incidisse. Quod nisi docuerit, senatus cum creditoribus communibus sumptibus cum Reipublicae intersit, efficiet, ut eiusmodi fallax veterator, beneficio principis indignus, protectione eiusdem iudicialiter privetur. Bancorruptores itaque moratoriis non gaudentes, in perpetuum civitate et iure eiusdem excludi volumus.

De caritate cibariorum.

Etsi caritatis causae multiplices sint, principales tamen quasdam esse animadvertimus, quibus rerum pretia intenduntur, quas, aequam rerum aestimationem reducendo omnino tolli prius necesse est. Videmus autem tantam caritatem non ex inopia rerum, sed aliis ex fontibus profluere. Praecipuas tamen causas esse censemus, monopolas, propolas, censuum pretia plus aequo aucta, exactiones et si quid eiusmodi, quod ad magistratus imperium, contra consuetudinem antiquam a pistoribus, braseatoribus, piscatoribus confertur, atque fere omnium in hac civitate commorantium, absque discrimine confusus in vestiendo luxus, immoderatusque pastus. Quibus hoc accedit, ut quisque pro suo arbitrio, nemine prohibente, rebus pretia constituit. Quas causas omnes tollimus et per magistratum et ordines emendari iubemus.

De apothecis.

Senatus censura et iudicio medicorum huius civitatis physicorum pretia rerum in myropolis moderetur et moderationis modum typis excudi curet, neque ex apothecis deinceps ullum censum annum exigat. Doctores statutis diebus singulis annis myropoliorum pharmaca examinent. Doctoribus quoque physicis, quorum operam civitas conduxit, libertatem et immunitatem, quibus alii doctores fruuntur servari iubemus.

De exactionibus et operis publicis.

Ad structuras valli, fossarum, propugnaculorum et aliorum aedificiorum publicorum, exactiones quoviscunque nomine appellantes civibus imperare vetamus, interdicimusque, ne publicis operis, vulgo Scharffruck a magistratu quoque graventur, priusquam Sacra Regia Maiestas de ea re rescripserit.

De vigiliis sive excubiis.

Cum ex pretiis pro excubiis neglectis apparitores sibi quaestum non exiguum, non sine civium iniuria comparent, aliisque pro arbitrato suo immunitatem praestent, constituimus, ut deinceps bonorum et fidelium inopum possessionatorum civium Sacrae Regiae Maiestati et civitati iuratorum opera per senatum mercede conducatur tot, quot vigiliis eiusmodi sufficere ordine iudicaverint, quibus quosdam praefici iubemus. Deinceps vero cives pro modo domiciliorum et facultatum, annum pretium conferent, quo exhibitores sive vigiles eiusmodi aluntur.

De libellis famosis.

Tanta est petulantia nonnullorum in hac civitate, ut praeter omnem pudorem odii sui viros^k passim inillustres et alias graves et honestas personas, inaudito exemplo, famosis libellis emovere^l non dubitent, quorum temeritas cum impunitate crescere videtur. Iuxta formam iuris communis statuimus, ut auctores famosorum libellorum, criminis sui convicti, absque ulla commiseratione poena capitis plectantur². Quam ad censores facti et crimen ad magistratum non deferentes, omnino extendi volumus. Delatoris famae seu bono nomini delatio nequaquam praeiudicabit, quinimo praemium suae fidei a magistratu referet.

Omnes itaque et singulas constitutiones praescriptas et statuta reformationis praesentis tam a magistratu et officialibus, quam aliis ordinibus, atque a tota communitate, omnibus denique in hac civitate commorantibus, fideliter et inviolate servari commissae Nobis auctoritatis Regiae vigore, districte iubemus, pro iurisiurandi subiectionisque suae fide atque poenis in statuto expressis, aliisque pro qualitate delicti a Sacra Maiestas Regia irrogandis, ad eiusdem Sacrae Regiae Malestatis beneplacitum. Ita tamen, ut per eundem et serenissimos eiusdem successores pro necessitate rei et temporis mutari, emendari, tolli, augeri vel minui possint, prout id ipsum expedire videbitur.

In quorum omnium fidem praesentes sigillis Nostris corroboravimus et manibus proprii subscripsimus. Datum Gedani, die quatuordecima mensis martii, anno salutis humanae septuagesimo supra millesimum et quingentesimum [24 III 1570].

Nos itaque' Sigismundus Augustus Rex preainfertas constitutiones de consensu omnium ordinum Regni Nostri sic a Nobis, ut superius commemoravimus, confirmatas, inviolatae ab omnibus subditis externis in Civitate Nostra Gedenensi et territorio eiusdem existentis, ut supra, districte observari volumus et praecipimus, sub poenis superius descriptis. Earum emendandi, corrigendi, augendi, minuendi et tollendi facultatem Nobis Serenissimis Successoribus Nostris Regibus Poloniae plene reservantes, prout per commissarios Nostros Nobis reservata est, ad beneplacitum Nostrum, vel ut tempus, occasio ipsa denique necessitas requirere videbitur. In quorum omnium fidem praesentes sigillo Nostro muniri curavimus et manu propria subscripsimus. Datum

^k VL: virus. ^l VL: evomere.

² Por.: Edictum contra scriptores famosorum libellorum, wyd. na sejmie krakowskim 1536-1537 (Vol. Const., t. I, vol. 2, s. 149).

Varsaviae in comitiis Regni Nostri generalibus, die 20 mensis iunii anno Domini MDLXX [20 VI 1570] regni vero Nostri anno XLIII.

II. UNIVERSALES LITTERAE CONTRIBUTIONUM PUBLICARUM^a [10 LIPCA 1570 R.]

Zygmunt August^b z Bożej łaski Krol Polski, Wielkie Książę Litewskie, Ruski, Pruski, Mazowiecki, Żmudzki, Kijowski, Wołyński, Podlaski, Inflancki etc. pan i dziedzic. Wszem i każdemu z osobna, któregokolwiek stanu, dostojęństwa i urzędu, tak duchownych osob, jako też wszem poddanym Naszym miast i miasteczek, jakimkolwiek tytuły i przezwiski nazwanym, w Koronie i we wszech państwach Naszych, iako w Wielkim Księstwie Litewskim, Kijowskim, Ruskim, Wołyńskim, Pruskim, Mazowieckim, Żmudzkiem, Podlaskim, Inflanckim i innym ku Koronie należących i mieszkających, którymkolwiek należy i do którychkolwiek terazniejsza sejmowa uchwała przyjdzie a oznajmiona będzie, wdzięcznie i wiernie Nam miłym łaskę Naszę Królewską. Wdzięcznie i wiernie nam mili! Iż, potrzeba spraw koronnych i państw wszytkich do niej należących, także też wypłacenia żołdu zatrzymanego żołnierzom nie może być bez podatku postanowionego odprawowana, dla czego podatek na terazniejszym sejmie warszawskim tym sposobem a porządkiem niżej opisanym tylko na poddane wobec wszytki^c miast i miasteczek Naszych Królewskich a panów duchownych uchwaliliśmy i postanowili.

Napierwej wszyscy kmiecie i każdy z nich z osobna tak Naszy, jako też i duchownych osob, którzy sobie albo^d na folwarki Nasze, także też panom swym duchownym orzą albo tej roboty odkupują u Starost i dzierżawiec Naszych albo też panów duchownych we wsiach tak starodawnych jako i nowo osadzonych, nie według starych kwitaczej^e ale z każdej włoki, śladu, żrzebia^f albo łanu osiadłych, a z służby każdej wedle konstytucyj grodzieńskiej¹ mają płacić po dziesięci groszy. Który przereczony podatek starostowie, dzierżawce i urzędnicy, tak Naszy jako i panów duchownych albo sami przez się, albo przez stateczne osoby do poborcę z dostatecznymi swemi rekognicyjami oddawać i odsyłać mają z swym własnym podpisem ręki i pieczęci przyłożeniem, albo też podstarościego albo urzędniczym bądź przyjacielskim, gdzieby starosty albo dzierżawce albo też podstarościego i urzędnika nie było, wypisując z osobna z czego który podatek i wiele posyła czego. A na każdą wieś osobna rekognicyja być ma, a to dla snadniejszego czynienia liczby, którą z tych podatków poborowych czynić mają.

Item wsi Nasze Królewskie i panów duchownych, które są na jakichkolwiek posługach, a choć też i czynszów nie płacą i pożytków przedtym nie dawali, na ten rok iuż powinni płacić są, tak iako inszy wszytcy poddani Naszy i panów duchownych, współ z dziesięciną po dziesięci groszy.

Item tymże sposobem wsi łowcze, które na łowcach siedzą i inne wsi wszelakie Nasze i panów duchownych, którzy pod Nami albo pod pany swymi duchownymi mają niejaki osiadłości i majątności, którzy żadnych czynszów ani podatków nie dawają, na ten czas wszytcy płacić mają jako insze wsi Nasze, współ z dziesięciną po dziesięci groszy.

Item sołtysi, wójtowie wolni, putni bojarzy, którzy czynszów nie mają, po dziesięci groszy płacić mają.

Item sołtysi, wójtowie wolni, którzy kmiecie mają, tak iako insi poddani Naszy i duchownych panów, tymże sposobem kmiecie ich albo poddani płacić mają.

Napierwej mieszczanie i przedmieszczanie w miastach i miasteczkach Naszych i wójtowie albo sołtysi w nich, którzykolwiek role mają, iako Naszy tak też panów duchownych i tako-

a Tytuł wzięty jest z MK, t. 109, s. 204. W MK, t. 108, k. 226v tytuł tego aktu brzmi: Universal około poborów. b MK, t. 109 dodaje: etc. c MK, t. 109: wszystkie. d MK, t. 109, tu i poniżej: abo. e MK, t. 109: quietaty. f MK, t. 109: szrzemia.

¹ Jest to powołanie się na uchwałę sejmu litewskiego.